

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи KorOs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Зінзюк Мар'яна Василівна

Керівник:

Бугера Ю.Ю., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

Рецензент:

Опалюк О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	6
1.1. Сутність та вікові закономірності сенсорного розвитку.....	6
1.2. Особливості формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	9
1.3. Особливості сенсорного розвитку у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	22
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	30
2.1. Методи дослідження особливостей сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	30
2.2. Результати дослідження та їх аналіз.....	37
Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	51
3.1. Психолого-педагогічні умови сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	51
3.2. Зміст, форми і методи сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	60
Висновки до третього розділу.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Найважливішою метою спеціальної освіти є підготовка дітей з особливими освітніми потребами до самостійного життя та інтеграції в сучасну систему суспільних відносин. На сьогодні одним із найгостріших питань сучасної дошкільної педагогіки є сенсорне виховання та сенсорний розвиток, що полягає у сприйнятті та формуванні уявлень про ознаки предметів та явищ навколишньої дійсності. Особливого значення для психічного розвитку дитини, зокрема з інтелектуальними порушеннями має сенсорне виховання, яке є необхідною умовою підвищення рівня розумового розвитку дітей, а дошкільний вік є найсприятливішим періодом для накопичення уявлень про світ, що оточує.

Відтак, сенсорне виховання є важливою умовою формування у дітей предметної-практичної та інших видів діяльності. В аспекті розумового розвитку та підготовки до життя дітей з інтелектуальними порушеннями, проблема сенсорного виховання особливо актуальна. Адже, спеціально організоване навчання та виховання цієї категорії дітей відіграють важливу роль у її розвитку. Водночас, особливості сприймання дітей з інтелектуальними порушеннями засвідчують необхідність спеціально-організованого процесу щодо сенсорного розвитку дітей зазначеної категорії.

Враховуючи актуальність та недостатню розробленість проблеми, було визначено тему дослідження: **«Особливості сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями».**

Мета дослідження – з'ясувати сутність, вікові закономірності та особливості сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – сенсорний розвиток дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – психолого-педагогічне забезпечення сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.
2. Емпірично дослідити та проаналізувати рівень сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.
3. Визначити психолого-педагогічні умови сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями
4. Розробити систему сенсорних ігор та ігрових вправ та методичні рекомендації сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; вивчення досвіду роботи дошкільних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями для з'ясування стану проблеми у сучасній практиці; *емпіричні:* констатувальний експеримент; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Експериментальна база дослідження: Корекційний центр DANIEL'S KID'S, м.Чернівці, Чернівецький ЗДО . У дослідженні взяли участь 12 дітей з інтелектуальним порушеннями та 12 дітей з типовим розвитком.

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості експериментальної апробації системи дидактичних ігор сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями, яке може використовуватись вихователями, асистентами вихователів, корекційними педагогами в навчально-виховному процесі ЗДО, студентами під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та

магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та практичного аналізу особливостей сенсорного розвитку дошкільників з порушеннями інтелекту дають змогу зробити наступні висновки:

Аналіз теоретичних літературних джерел і практичного досвіду показав, що проблема сенсорного розвитку є одна з найактуальніших у дошкільній педагогіці. Сенсорне виховання розуміється як цілеспрямований процес у ході якого, за умови організації правильної педагогічної взаємодії, розвивається сенсорне сприйняття дитини і уточнюються її ставлення до предметів та їх зовнішніх властивостей(колір, форма, величина, орієнтування у просторі). Визначено, що пізнання навколишнього світу відбувається за допомогою таких процесів, як відчуття, що є основою процесу сприйняття.

Зміст сенсорного розвитку становлять сенсорні еталони – узагальнені сенсорні знання, сенсорний досвід, що накопичений людством протягом свого розвитку з точки зору теорії розвитку сприймання, що полягає у формуванні та удосконаленні перцептивних дій, формування яких передбачає формування вміння дітей опиратися на сенсорні еталони, за допомогою яких можна виявляти особливості і властивості предметів, а також завдань пов'язаних з виявленням, пошуком, ідентифікацією, розрізненням, порівнянням).

В результаті проведеного нами емпіричного дослідження сенсорного розвитку дошкільників з порушеннями інтелекту виявлено його специфічні особливості у цієї категорії дітей. Зокрема, у більшості дітей виявлено середній, та достатній рівень сенсорного розвитку. Розрізнення та виявлення заданих властивостей предметів доступно переважній більшості дітей з інтелектуальними порушеннями. Однак, уявлення про властивості кольору, форми, величини, просторових розташувань мають фрагментарний та нестійкий характер, а знання сенсорних еталонів форми та кольору, ознак формальні та недостатні.

В умовах практичного співставлення предмета зі зразком, вибору за пропонованим зразком, малої кількості та контрастності об'єктів, перцептивна

діяльність дітей порушеннями інтелекту, здійснюється більш успішно, але діти відчують труднощі в умовах вибору з більшої кількості предметів, відстроченого вибору об'єктів, групування за інструкцією та зразком, переносу способу дій з предметами та розв'язання завдання в нові умови. Виходячи з цього, нами було розроблено програму сенсорного розвитку дітей дошкільного віку, що має на меті підвищення рівня сенсорного розвитку, відповідно до визначених показників.

Встановлено, взаємозв'язок сенсорного розвитку дошкільників цієї категорії з застосуванням, у процесі навчально-виховної діяльності, системи дидактичних сенсорних ігор та ігрових вправ. В основу розробки такої системи покладалися визначені нами показники та критерії та виявлені рівні сенсорного розвитку у дітей. Кожний етап забезпечується спеціально визначеними завданнями та цілеспрямованим змістом. Визначено, що сенсорний розвиток дошкільників з порушеннями інтелекту лежить в основі формування орієнтувально-пошукової діяльності, уявлень про сенсорні еталони (форми, кольору, величини, просторового орієнтування), поєднання сенсорного досвіду дитини з називанням властивостей та ознак предметів.

Відтак, розроблена система сенсорних ігор та вправ передбачає накопичення дошкільниками з порушеннями інтелектуальними сенсорного досвіду, формування в них дій обстеження властивостей предметів, формування уявлень про колір, форму, величину, просторове розташування предметів та засвоєння ними назв сенсорних еталонів, а також включення сенсорного досвіду у діяльність дітей.

Реалізація системи сенсорних ігор та ігрових вправ базується на залученні всіх можливих способів засвоєння сенсорного досвіду дітьми: привертання уваги до зовнішніх властивостей предметів, включення дитини до змістовних видів діяльності, спільна діяльність дорослого і дитини, дії за наслідуванням дій педагога, дії за зразком чи вербальною інструкцією, створення розвивального середовища. Вважаємо, що використання у роботі зазначених способів діяльності, уможливорює надання індивідуальної допомоги дітям у навчально-

виховному процесі, з метою забезпечення успішного виконання дій на всіх етапах, накопичення чуттєвого сенсорного досвіду, його усвідомленим застосуванням у практичній діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, перспективними напрямком нашого дослідження є апробація системи дидактичних ігор та вправ щодо сенсорного розвитку дошкільників з порушеннями інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Колір. Форма. Величина. Число. Київ : Томіріс, 1997. 176 с.
2. Бабкин П. А. Практический курс сенсорного развития ребенка по методике «цвет - звук - движение - число - буква - эмоции». Научные достижения и передовой опыт в области педагогики и народного образования: Инф. сб. Вып. 12 (36). Москва, 1992. С. 9-64.
3. Боднар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навчальний посібник. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 65 с.
4. Бородата Л. Дітям про величину. Дошкільне виховання. 1992. №10. Київ С. 10 – 11.
5. Виховання почуттів у дітей за методом Марії Монтесорі: дидактичний матеріал. [укл. і ред. З.Б. Борисова, Р.А. Семернікова]. Київ : Освітняниця, 1995. 132 с.
6. Войлокова Е.Ф., Ковалева Л.Ю. Сенсорное воспитание дошкольников с интеллектуальной недостаточностью: учебно-методическое пособие . Санкт-Петербург: КАРО, 2005. 304 с.
7. Волобуева И.А. Система дидактических игр и упражнений как средство формирования зрительных сенсорных умений учащихся 1-2 классов: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики». Киев, 1996. 28.с.
8. Гаврилушкина О.П. Обучение конструированию в дошкольных учреждениях для умственно отсталых детей: книга для учителя. Москва: Просвещение, 1991. 94 с.
9. Гаврилушкина О.П. Развитие умственно отсталых дошкольников в процессе овладения изобразительной деятельностью. Москва: Педагогика, 1982. 66 с.
10. Гіренко Н.А. Сенсомоторний розвиток учнів допоміжної школи в процесі трудового навчання: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед.

наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 1996. 24 с.

11. Грама Н.Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: Монографія. Одеса, 2018. 239 с.

12. Давыдович Е.Б. Сенсорное воспитание детей третьего и пятого года жизни в условиях разновозрастной группы детского сада: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования». Москва, 1991. 18 с.

13. Дидактические игры сенсорика: SlideShare www.slideshare.net/232/10071979jkz/ss-31896530

14. Дидактические игры <https://youtu.be/f9mt5NudSTc>

15. Ералиева С. Г. Некоторые аспекты регуляции деятельности в связи с ориентировкой во времени старших дошкольников с нарушением умственного развития. Дефектология. 1983. №6. С. 22-23.

16. Ільченко А. М. Ідеї раннього і вільного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями у педагогічній спадщині М. Монтессорі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2007. 20 с.

17. Катаева А.А., Е.А. Стребелева Дидактические игры и упражнения в обучении умственно отсталых дошкольников. Москва: Просвещение, 1991. 190 с.

18. Кулеша Э. Формирование предметных действий у умственно отсталых дошкольников: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика». Львов, 1990. 17 с.

19. Літовченко О.В. Розвиток моторики дошкільників з інтелектуальними порушеннями засобом стимулювання тактильної та пропріоцептивної чутливості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2004. 21 с.

20. Локшина О.І., Олейнікова О.О. Вплив ідеї Монтессорі на дошкільне виховання в США. Сучасні проблеми теорії та практики школи та педагогіки за кордоном. Київ, 1993. 120 с.

21. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 1974. 223 с.
22. Метиева Л.А., Удалова Э.Я. Сенсорное воспитание детей с отклонениями в развитии: сборник игр и игровых упражнений. Москва: Книголюб, 2007. 120 с.
23. Миронова С.П., Матвеева М.П. Реалізація індивідуального підходу до дітей з вадами інтелекту у процесі навчання. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. 28 с.
24. Петрова В.Г. Белякова И.В. К вопросу о разнообразии форм обучения детей с нарушениями интеллектуального развития. Дефектология. – 1995. №3. С. 19 – 22.
25. Пилюгина Э.Г. Сенсорные способности малыша: игры на развитие восприятия цвета, формы и величины у детей раннего возраста: [кн. для воспитателя детского сада и родителей]. Москва: Просвещение, 1996. 112 с.
26. Побірченко Н.А. Зошит із сенсомоторики для дітей 5-6 років Київ: Освіта, 1996. 48 с.
27. Побірченко Н.А. Методичні вказівки до зошита із сенсомоторики. Київ : Освіта, 1997. 32 с.
28. Поддьяков Н.Н. Развитие динамичности зрительных представлений у детей дошкольного возраста. Вопросы психологии. 1965. №1. С. 100-112.
29. Познавательные процессы: ощущения, восприятия. [под ред. А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова, В.П. Зинченко]. Москва: Просвещение, 1972. 335 с.
30. Розвиток пізнавальних здібностей у процесі дошкільного виховання / За ред. Л.А. Венгера. Москва: Педагогіка 1989. 224 с
31. Развитие познавательных и волевых процессов у дошкольников / Под ред. А.В.Запорожца, Л.З. Неверович. Москва : Просвещение, 1992. 420 с.
32. Развитие восприятия в ранем дошкольном детстве / Под ред. А.В. Запорожца, М.І. Лисина. Москва: Просвещение, 1996. 302 с
33. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович

Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.

34. Рузская А.Г. Развитие восприятия формы у детей дошкольного возраста // Развитие восприятия в раннем и дошкольном детстве / [под ред. А.В. Запорожца и М.И. Лисиной]. Москва: Просвещение, 1966. С. 247 – 271.

35. Савельева В.С. Розвиток сенсомоторики у дітей дошкільного віку. Київ: Тов. «Міжнародна фінансова агенція», 1998. 36 с.

36. Сакулина Н.П. Сенсорное воспитание в процессе изобразительной деятельности // Теория и практика сенсорного воспитания в детском саду / [под ред. Л.А. Венгера]. Москва: Просвещение, 1965. С. 100 – 136.

37. Сенсорна система. ukrbukva.net/page,7,91068-Sensornaya-sistema.html.

38. Сенсорное воспитание в детском саду: Пособие для воспитателей / Под ред. М.М. Поддьякова, В.М. Аванесова. Москва: Просвещение, 2001. 192 с.

39. Сенсорное воспитание детей раннего возраста через восприятие цвета. Москва : 2002. С. 303 – 310.

40. Сенсорное развитие: з опыта работы. 3 – 4 года: Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. Минск: Харвест, 2001. 800 с.

41. Сенсорные способности малыша: игры на развития восприятия цвета, формы и величины у дітей раннего возраста: кн. для воспитателей дет. сада и родителей Москва : Просвещение: АТ «Учеб. літ. », 1996.186 с.

42. Сенсорні системи та їх будова, Сприймання людиною світла ...pidruchniki.com/77447/ prirodoznavstvo/sensorni_sistemi_budova.

43. Сенсорное воспитание в детском саду: пособие для воспитателя / [под ред. Н.Г. Поддьякова, В.Н. Аванесовой]. Москва: Просвещение, 1981. 192 с.

44. Сенсорное развитие детей (Часть 1): Игры для развития тактильного восприятия [Эл. рес.] // Режим доступа к статье: http://adalin.mospsy.ru/1_03_00/10179.shtml.

45. Сенсорные и интеллектуальные аномалии и пути их преодоления: [сб. науч. тр. / редкол.: Л.П. Назарова (отв. ред.) и др.]. Ленинград : ЛГПИ, 1984. 140 с.
46. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини. Київ: Знання, 2008. 359 с.
47. Соловьев И.М. Восприятие умственно отсталых школьников // Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы / [под ред. Ж.И. Шиф] / И.М. Соловьев. – М.: Просвещение, 1965. – С. 35-76.
48. Стадненко Н.М., Матвеева М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології // За ред. Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 127 с.
49. Стребелева Е.А. Пути формирования наглядных форм мышления у умственно отсталых дошкольников: автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. пед. наук: спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика» Москва, 1992. 32 с.
50. Трикоз С.В. Зміст і завдання сенсорного виховання дітей з інтелектуальною недостатністю. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2010. № 7. С. 240-246
51. Трикоз С.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальних дошкільних закладах»: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України; Національна Асамблея інвалідів України, Київ, 2013. 112 с
52. Трикоз С.В. Корекція сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями засобами дидактичних ігор та вправ [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. Київ, 2012. 240 с.
53. Формирование восприятия у дошкольника / [под ред. А.В. Запорожца и Л.А. Венгер]. Москва : Просвещение, 1967. 280 с.

54. Холмовская В.В. Роль эталонов формы в различении пропорций детьми дошкольного возраста. Новые исследования в педагогических науках. 1965. №4. С. 85-74.

55. Цикото Г.В. Особенности выполнения умственно отсталыми детьми дошкольного возраста задач, требующих восприятия цвета // Психологические вопросы коррекционной работы во вспомогательной школе / [под ред. Ж.И. Шиф]. Москва : Педагогика, 1972. С. 92 – 113.

56. Шульга Л. М. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання. Київ, 1995.